

ÉRTESITŐ.

A normatív elvek jelentősége az etikában. (Székfoglaló.) Medveczky Frigyes
lev. tagtól. Budapest, 1889. 8-r. 52 lap.

Az akadémia II. osztályában a philosophiai csoport tevékenysége nem szolgáltat sok alkalmat a megbeszélésre. És a mit nyújt, nem igen van aki szóba vegye. Azaz, hogy volna biz' a, csakhogy nálunk az alanyiasság hatalmasabban országol, mint a tárgyiasság. Itt ha bevégzi valaki a mondókáját vagy írókáját, abban jár, hogy egy szerkesztő a folyóiratába vagy egy tudományos intézet a munkálatai sorába elfogadja, mi meglevén, a szerző «*exegit monumentum*»; nevét nyomtatva látja, dicsvágya ki van elégítve. Ha művéről kedvező birálat jelenik meg, azon nem örvend annyira, mint bosszankodik egy netalán ellenkezőn. Mert ha dícséri a kritikus, legfeljebb csak «igazságot szolgáltatott neki, kutyakötelességét teljesítette»; ha hibát lél vagy ócsárol, csak «kötekedésből vagy tán ellenséges indulatból teszi»!

És a vita tárgya? Óh, az a legkisebb! Az esik meg gyakran rajta a vitatkozás hevében, a mi az induló dallamán, a török muzsikában, hogy elfojtja a dob és réztányér zaja. Pedig ha igazán érdekelné tárgya az író, átlátná, hogy az ellenmondás szintoly hatályos, ha nem foganatosabb eszköze a kérdéses tan iránti figyelem gerjesztésnek, a vitatott vélemény elterjesztésének, mint a pártolás és dícséria. Herder meg Schulze nagyobb szolgálatot tettek a critica philosophiának, mint Bendavid vagy Mellia s általában a mester *autos epha*-jára esküvő kantianerek.

Akármben keressük az okát, akárhogy fejtegensük következményeit, a tény áll és az, hogy 1881 óta ez idén jelenik meg a m. tud. akadémia kiadványai közt az első «értekezés a bölceleti tudományok köréből». Mint Aulisnál a szélesendben veszteglő hajóhadat a

valahára megindult szél, úgy örvendeztette meg a philosophia iránt érdeklődő kis közönséget a fenczímzett értekezés megjelenése. Engem pedig a mint egyfelől örömmre gerjesztett, úgy másfelől hozzászólásra is készítetett a fontos tárgy és azt a feladatot tűztem magam elé, hogy az indult szél erejéről, irányáról és tartósságáról előjóslatot kockáztassak. A képtől a valóságra térve vissza, azt látom első kérdésnek, mit várhatni nálunk méltán egy korlátolt tárgyú philosophiai értekezéstől, különösen attól, a mely akadémiánk kiadványaiban foglal helyet? Országos intézetünk kitűzött czélját: a tudomány honosítását tekintve, főképpen azt, hogy a philosophiának itt talán kevésbé ismert vidékén tájékoztasson, a mi nem zárja ki továbbat azt, hogy valamely függőben levő kérdés megoldását segítse s a tudományban egy előhaladó lépést tegyen és tétessen.

Hogy a «normatív elvek jelentősége» a philosophiának kevésbé ismert fejezete, azt készségesen elismerem, még pedig abból az alanyias okból, mivel az értekezés czíme olvastára azon kaptam rajta magamat, hogy nem értem. Nemesak, hanem meg is ütköztem azon a kifejezésen: «*normatív elvek*»; mert a törzsszónak, a *normá*-nak akár-melyik értelmét vegyem fel a sok közzül, ama két szóval jelölendő két fogalmat egybekapcsolni nem birom. Norma és származékai fajias (*specificus*) eszmék, az elü (*principium*, *Grundsatz*) pedig nem csak nemies (*genericus*), de általános fogalom, s az marad. és fajias dolgokra alkalmazva csakis a keletkező szülemény lesz megint fajias. A delectü lényeges szolgálatot tesz a hajó útja irányzásában, de azért a boussolet és a hajónak szerinte való kormányzását nem szabad egy fogalommá kapcsolni. Azért azt sem helyeselhetem kikötés nélkül, hogy az *elü* szó többes alakjában: «*elvek*» van használva. Az ethikának, mint mindenik tudománynak, csak egy elve van, a melyet, valljuk meg az igazat, maig is keres általán szólva a *philosophia*.

Nem egy philosophus hitte és hiszi, hogy meglelte azt az egy elvet s ebben az értelemben vannak ethikai «*elvek*», de az nem azt teszi, hogy vannak «*elvek*» az ethikában. Cartesiusnak az *örvény* volt a csillagászat elve, Newtonnak a *vonzalom*; de azért nem mondhatni, hogy két *elü* van az astronomiában. Hogy mi az az egy az ethikában, *adhuc sub iudice lis est*, ha csak szerzőnk el nem dönti értekezésében. De míg ez történnék, mi kételkedők nem párosíthatunk vele határozott jelzöt, annál kevésbé a határozatlan «*normatív*»-ot, melyet nem is tartok igaz kamarán keltnek, mert a *norma* származékai közt a *normalis*-t ismerem,

de «*normativ*»-ot a philosophia bevett műnyelvében nem lelek. Meglehet, hogy hiba tőlem, de mentsen ki járatlanságom és a helyreigazítás elfogadására való készségem.

Az iránt is szeretnék felvilágosodni, miképp értsem a címzetben egybefoglalt szócsoportot; különösen az utolsó tagját? Mert, de ha németre fordítom is:

{ *Die Bedeutung*
Die Bedeutsamkeit { der normativen Grundsätzen,
Die Gültigkeit

egyik combináció sem elégít ki s nem oszlatja gyenge szemem elől a homályt. Félvilággal is meg kelle hát az értekezés olvasására indulnom abban a véleményben, hogy a philosophiának azon a vidékén, melynek kitűzését, mint főlebb írárom, vártam, fog majd tájékoztatni a szerző. Nem is csalódtam merőben, csak annyiban, hogy nem egy vidék, hanem egy egész tartomány — az ethika — terült el szemem előtt, melyet kevéssé ismertnek bizony nem lehet mondani. No, de hiszen jól bejárt országban is lehetnek ismeretlen zugok, vagy lehet, másfelől, kényelmesebb, biztosabb, több eredményt ígérő módjait ajánlani az útnak. Értekezőnk a második feltevést látszik valósítani akarni, mint e szavaiból következtetem: «egy e században egyideig némileg elhanyagolt philosophiai szak körében, t. i. az ethika terén is érezték és mindinkább érzik» (kik?) «a czélok és utak alapos reviziójának szükségét, a rendszeres munka új lendületet vett s az erre» (mire?) «vállalkozó elmék itt is» (hol?) «kiváló gondot fordítanak a methodikai* kérdések tisztázására». Egyenesen is megmondja a szerző, hogy e dolgozatban «néhány methodikai szempont megvizsgálását s a szempontok jelentőségét teszi feladatává». (A jelentőséget feladattá!!)

Lássuk a megoldását.

«Az első kérdés» — írja — «az ethikai elmélet sajátlagos (specialis tárgyainak természete által meghatározott) feladatára. az ethikai elveknek specificus jellemére vonatkozik.» Jó! de hát mi az a «vonatkozó» első kérdés? Azt bizony sem itt, sem az egész értekezésben nem leljük meg és csak hozzávetésből gondolhatni, hogy ez: «Mi az ethicus elveknek specificus jelleme?»

Úgyde így is csak «kérdés, mely feleletet vár, hanem biz' azt

* Vajon nem «ethikai»-t akart-e írni értekező?

ő is mi is hiában várjuk. A helyett szót változtat a szerző s «vitapont»-nak nevezi s azt állítja róla, hogy «alapvető jelensége van». Hogy e miben áll, megint nem tudjuk meg tőle, sőt abban is kételkedik, hogy vitapont-e? Úgy is látszik, hogy maga sem hiszi annak; mert úgymond, «értené, ha sokan megütköznenek azon, hogy még a tulajdonképi cél felfogásában is mutatkozhatnak elvi eltérések». Ki is mondja egyenesen, hogy «elvi eltérések és ellentétek nem léteznek... az ethikai vizsgálódás tárgyai körében». — Ki mondja, hogy «a kérdéses tények közelebbi meghatározásában sem mutatkozik eltérés vagy ellentét,» és hogy «az erkölcsi törekvés vezérlő elveinek vagy törvényeinek megállapítása általán elfogadott célnak tekinthető».

A vitapont hát elenyészett, gondolja az olvasó. A világért sem, mert lám, értekezőnk egyet fordul a sarkán s visszavonja előbbi engedményeit: «Csak látszik, mintha az alap és a tulajdonképi cél nem állanának vita alatt. Mind a mellett» (jobb volna e helyett «sőt») «az elvi ellentétek már a tudomány alapjának, céljainak s útjainak közelebbi meghatározásánál is mutatkoznak».

Az ellenmondás világos, de inkább szeretném a rossz stylusban, mind netalán gondolkodási tétovázásban keresni a hibát. A mint kivehetem, azt akarta kifejezni, hogy miben egyeznek és miben különböznek az ethikusok egymástól. Erre nem volt szükséges az a tekervényes «methodologiai vizsgálat», hanem tisztán és egyenesen el lehetett volna mondani, hogy az ethikai elvek a cselekvényekre vonatkoznak, még pedig jóság és rosszasság tekintetéből és hogy ebben mindnyájan megegyeznek; holott arra nézve, hogy miben áll a cselekvények jó vagy rossz volta, — egész az ellentétekig, — különböznek a vélemények. Ez ugyan kevésbé tudósan, de annál értelmesebben hangzott és természetesebben vezetett volna értekezőnk eme kérdéseire: «Milyen alakban jelentkeznek a dolog» (micsoda dolog?) «természete szerint (a vizsgált jelenségek sajátosságának megfelelőleg) a kérdéses elvek?»

«Mit fejeznek ki ez (olv. azok az) «elvek, vagy mit akarnak általánosságban kifejezni? Mire céloz az ethikai ítélet? Mily alapmotívum határozza meg annak» (olv. az) «irányát? Miben nyer ez» (mi?) «adaequat kifejezést, vagy mely alak felel meg annak a vezető motívumnak?» (Vonzó vagy hajtó «motívum»-ot tudok képzelni, de «vezetőt» sehogy sem, valamint azt sem értem, miképp «felelhet meg» *alak, motívumnak?*)

Mindezen kérdések ellen, eltekintve a stylaris hibáktól, jelesen a

verbosítástól,* nincs kifogásom; hanem meglep az, hogy jóllehet «methodikai tekintetből alapvető jelentőséget tulajdonít» nekik értekezünk s azt mondja, hogy elintézésük módja határozza meg a tudományos munkásság álláspontját», még sem felel reájok, hanem a fennebb idézett «Első kérdés»-re tér vissza s azt is másképp «formulázza», t. i. imígy: «A tudományoknak melyik osztályához tartozik az ethika?»

A kérdést elhamarkodottnak látom. Szerzőnk aligha nem azt a német közmondást: «*Ungekehrt ist auch gefahren*», kereste ki «vezető» motivumúl. Az eddigi methodisták azt tartották, hogy tudománynak elsőben is elveit és állítmányait kell szemlére fogni, belőlök következtetni a jellemére és itélni meg, melyik «osztályhoz tartozik», az új methodologia ellenben hegyére akarja állítani a gúlát, s a nemiesből hozza ki a fajtiast. Csakhogy ezt az eljárást *deductio*-nak és nem *inductio*-nak nevezik, holott írónk az utóbbi hívének vallja magát. «Hisz' az is vagyok,» veti talán ellenem, «olvassa csak tovább: Mily helyet *jelölnek* ki számára *tárgyainak* természete s az ethikai ítéletnek sajátmű tendenciája...? Lám, hogy tárgyaiból következtetek a tudományra.» — A Rebekától ámitott Izsákként: «a szó a Jákob szava» az igaz, — «de a kezek az Ezsau kezei!» Az igazi *inductio* a tárgyaknak egyenkénti vizsgálata nyomán átalánosít, Sz. pedig — ismét német szójárással élve — *in Bausch und Bogen* markolja fel, összeségekből jellemez és ítélete csak annyit mond, hogy «a tudományt a tartalma jellemzi», a mire nem sokat építhetni, valamint az adott osztályozás ellen is, t. i. hogy «a tudományszakok kétfélék: egy részök *descriptiv* és *explicativ*, más részök *normativ*», nem egy kifogást lehetne tenni.

De mielőtt ezekre mennénk, hadd számoljak, mit tanultam ki melleleg abból az osztályozásból? — *Elsőben* azt, hogy értekező nagyon szereti az idegenszerű szókat, a milyenekre minden lépten bukkanunk a könyvében. Purista éppen nem vagyok, de azt tartom, hogy magyar olvasó megértené magukra is ezeket: «*leíró*» és «*magyarázó*». A mi a *normativ*-ot illeti, maga a sz. is szükségesnek látja lefordítani itt és másutt így: «bizonyos szabályzó elveket állapító.» — «parancsoló,» — «kötelezettséget, tartozást kifejező» stb. Ezekből

* Vonatközással az ismeretes adagiumra, mondhatni: *Verba praefer necessitatem non sunt multiplicanda.*

aztán megtanultam másodszer azt is, hogy mit akar érteni sz. a *normativ* állítólagos műszó alatt.

A dologra szólva, ki kell jelentenem, hogy a tudományoknak idézett osztályozásában nem érthetek egyet az íróval. A tudományok egyetemi négy karán végig tekintve, édes keveset lelek, a mely csupán és kirekesztőleg «*descriptiv*» és «*explicativ*», akár csupán és kirekesztőleg «*normativ*», vagy más szavakkal: vagy csak *theoricai* vagy csak *practicai* lenne. Következésképpen még kevésbé írhatok alá annak a merész — az angol «*sweeping*» jobban kifejezné, ha le tudnám fordítani — állításnak, hogy «az egész kérdés jogosultsága, komoly tudományos discussionnak a lehetősége épen az érintett megkülönböztetésen alapul». Ezt pedig oly fontosnak, lényegesnek véli, hogy azokkal a szerencsétlenekkel, kik «azt a megkülönböztetést nem ismerik vagy el nem ismerik», jórendin szóba sem áll, és csak annyit vet oda nekik, hogy «alapos vizsgálat nélkül — (esetleg néhány gúnyos észrevétellel) — napirendre térhetnek», meg, hogy «vagy nem látják, vagy *brevi manu* kizárják a feladatoknak egész osztályát, a mely szorosabb kapcsolatba hozza az elméletet a gyakorlattal, a tudományt az étellel», és azzal végzi, hogy ama «különböztetés elejtése a szorosabb értelemben vett gyakorlati disciplináknak kizárását involválná!»

Remek következtetés! Ha valaki csalogány csattogását hallva, nem aggódik azon, hogy *Lusciola Luscinia* vagy *L. Philomela* szavát hallja-e, vajon kirekeszti-e azzal valamelyik fajt a természetrajzból vagy magából a természetből?

Rosszul mondtam, hogy «végzi», mert még nincs vége a megpirításnak. Szerzőnk, hogy még jobban kiténtesse a meg nem különböztetőknek vagy tudatlanságát, vagy hanyagságát, példáit tartja szemök eleibe az érintett «gyakorlati disciplináknak» és (tőle) úgynevezett *mítanok*nak, melyek bizonyos elméleti vagy gyakorlati működések helyes keresztülvitelének elveit állapítják meg és megadják a mértéket, mely különböző eljárásoknak objectiv megítéléséhez kívántatik». Definitio-e ez? kérdezhetni. Ha az, bajos volna megmondani, melyiket jelenti, a theoriát-e vagy a praxist? Én azt gyanítom, egyiket sem, hanem a *normativ*-ot, melyet példázolnak Sz. szerint a «*logika*» és a «*paedagogia*». Itt megint óvást kell jelentenem, mert én ezekben is csak annyi parancsolót vagy szabályzót lelek, a mennyinél többet más tudományokban értekező maga sem követel, t. i. hogy «a tudományos munkásságnak mintegy zárkövét képezi

egy a *műtan* fogalma alá vonható 'alkalmazott' rész» (tehát nem az egész), «mely . . . gyakorlati feladatokat old meg és az elméleti munkásság *normatív* határozatokban culminál». (Annyi, mintha azt mondaná, hogy a *theoria* a *praxisban*, a *pathologia* a *therapiában*, a növényélettan a kertészkedésben *culminál*.) — Úgy a «társadalmi tudományokról» sem meri kimondani, hogy egészben véve ebbe vagy amabba a rovatba tartoznának, hanem csak azt, hogy «egyes ágaikban olyan problémák merülnek fel, melyek szükségképen *normatív* elvek kifejtéséhez vezetnek». Nem csoda hát, ha még mind hiába várjuk a feleletet a régóta kitűzött kérdésre, hogy a megkülönböztetett tudományos tályok melyikébe tartozik az *ethica*?»

Úgy képzelem írónkat, mint egy mosakodni készülő valakit, a ki mielőtt a mosdáshoz kezdene, azon tünődne jó darabig, vajon a vize kemény-e vagy lágy? megvan-e kellő mérséklete? szappana fagygyuval, zsiradékkal, pálma-mandola- vagy faolajjal készült-e s szilárd állományú sziksó-e vagy hamusó? A feleletet az hátráltatja, hogy még előbb a német szomszédhoz kell tanácskérdeni menni. És kihez fordulhatna a «*normatív* elvek» sürgetője méltóbban, mint a *categoricus imperativus* oszlopa felállítójához? Úgy is tesz, de nem egyenesen, hanem a «methodologiai vizsgálat» némi előttem ismeretlen fogása szerint *Schopenhauer* tárgyfordító látócsövén által nézet bé a *Kant*-féle *philosophia* ege mélységeibe. — «*Schopenhauer*» -- olvassuk — «*Kant* azon állításában, hogy az *ethikában* tárgyalandó törvények tartozást vagy kötelezettséget fejeznek ki, hogy erkölcsi szabályok az emberi törekvésnek bizonyos irányokat szabnak s ennél fogva a *normatív* elvek osztályába tartoznak, *petitio principii*t lát.» . . . «Igazolatlanak nyilvánítja . . . hogy szoros értelemben *erkölcsi* törvények léteznek s azt a meggyőződést fejezi ki, hogy az *ethikában* is bé kell érní az adott viszonyoknak, a tényleg létezőnek, a tapasztalt eseményeknek magyarázatával.» — De vissza van a támadás vágva elsőben azzal, hogy «*Schopenhauer* érvei a tudományos bizonyítás terén nem kielégítőek.» (Punctum!) Másodszor azzal, hogy *Schleiermacher* és *Herbart* is elemezték *Kant* tanait, de nem mentek olyan messze benne, mint *Schopenhauer*; jelesen, hogy «a kötelezettség fogalmának feltétlen kizárására nem gondoltak». (Csak azt szeretném tudni, honnan tudja ezt, hogy mit «gondoltak» vagy «nem gondoltak» *Herbart* és *Schleiermacher*?)

A neves tekintélyekről meg nem nevezettekre térve át írónk, imígy folytatja: «A tudományos *philosophia*» (lehet-e *tudománytalan*

philosophiát csak gondolni is?) «nevezeteseb képviselői . . . jobbára oly eredményekhez jutottak, melyek a *Schopenhauer* apodicticus nyilatkozataitól lényegileg eltérnek vagy azokkal merőben ellenkeznek». Ennyiből áll a czáfolat, melynek ereje talán az «*apodicticus*» szóban rejlik! Csahogy mondotta volna meg értekező: mit ért alatta?

És ezek után, *quasi re bene gesta*, megkapjuk a régen várt feleletet következőképpen:

«A tapasztalati tényállás sokoldalú, részletszerű, lehetőleg exact vizsgálatából kiinduló (nem szellemes ötletek után induló) philosophiai kutatók; az óvatosan haladó kritikai empirismus és az u. n. positivismus kiváló képviselői; oly gondolkodók, kik a specialis kutatások anyagát synthetice feldolgozták és philosophiai szakokban a tudományos vizsgálódásnak itt» (hol?) «előbb nem méltatott módszereit nagy sikerrel alkalmazták, határozottan elismerték a *normativ* elvek jelentőségét az ethikában. A pontos tudományos kutatás képviselői oly feladatokat tűztek ki e téren, melyek az ethikát *normativ* tudományyá teszik.»

Bármennyire restelltem, egyetlenegy szót sem hagytam ki idézetemből, mert jellemző mutatóványa ért. stylusának. Azon egy dolog — empirica philosophia — háromszor és háromképpen van körülírva benne, a mi a szóbőségről főlebb mondott ítéletemet igazolja, valamint az idegen szavak hajhászása is szembetünő, mert a 11 sorból álló helyben foglalt mindennemű szavaknak 10%-át teszik. Ahoz járul a zármondatok tulságos szeretete, melyeknek itt csak egy példáját látja a k. olvasó, de az 52 lapra terjedő értekezésben 180-ra megy a számuk. Igaz, hogy két jeles író példájával lehetne menteni, de közülök az egyiknél az eszmék torlódása, a másiknál tulságos óvatosság okozza a közbevetések pazarlását s azokért az előnyökért ezen értekezés írójának is örömet elengedném a zárjelek bőségét; de negyedik gyengéjét u. m. a szórend elleni vétségeit, mit helykimélésből nem részletezek, megbocsáthatatlanoknak tartom.

E kis kitérés után, felveszem újra ismertetésem fonalát. — Ki levén mondva, hogy nemcsak léteznek *normativ* elvek az ethikában, hanem hogy maga a tudomány egészen *normativ*, azzal, gondolom ki van mondva a szóban forgó elvek jelentősége is. Ha elbészéli valaki, hogy a vasúton a waggonok lánczolatát locomotiv húzza s hogy ezt gőz hajtja, nemde elmoudta azzal a gőz jelentőségét a vasútszerkezetben? Itt hát bé is lehetne rekesztve az értekezés; ama hatalmasan

megállapított igazságot támogató érveket, azt vélnők, többel szaporítani alig lehet. Jaj, de még csak a 12-dik (illetőleg a 10-dik) lapnál vagyunk s ennyivel székfoglalóul eléállani nem illenék. Se baj! A gondolatszaporításnak, érzem magamon jól, van határa, de a szószaporításnak nincs s nekem ezentúl a lesz feladatom, hogy a szaporítás utóbbi neméről értesítsem olvasómat lehető rövidséggel.

Az idézett passusban, mely a *normativ* elvek diadalát hirdeti, meg van már szerényen pendítve az az eszme, mely hovatovább hangosabban szól s utoljára elárulja, hogy az a bizonyos «methodologiai vizsgálat», mely az etikát tespedéséből lábra állítja, nem más, mint a positiv philosophia rendszere és valóban *Comte* is az, a kit mindjárt az eddigiek után tanúnak hív ért. a *normativ* elvek ügyében; jóllehet azon kezdi, hogy «nem akar hivatkozni» reá, mert igen messze ment, azt mondja, a mennyiben «a kötelesség fogalma erkölcsi jelentőségének hangsúlyozásánál épenséggel a jog fogalmát és a jogok alapját támadja meg». Ezért a félig-meddig positivista *Herbert Spencer*hez fordul, mint a ki «a helyes cselekvés szabályainak tudományos alapon való felállítását sürgeti az etikában». *H. Sp.* ez idő szerint hirneves bölcselő, de tanusága nem bizonyít erősen ért. mellett, mert csak felteszi természetesen, hogy vannak szabályok az etikában, de sürgető állításában az a fő, hogy «tudományos alapra» legyenek fektetve. Az utána következő tanu, *Herr Loas* vallomását csak németül idézem abban a reményben, hogy olvasóm jobban érti, mint én, a ki lefordítani nem bírnám: «*Und so bleiben wir dem Pflichtbegriff und dem Du sollst verhaftet. (?)*»

Eddigelé alkalmasint egyetértett bölcselőnk a tanuival, de most meghasonlás kezd mutatkozni köztök. Elmondatván *Stuart Mill*-el, hogy «a cél, melyhez az etikának vezetnie kell, a kötelességek alapos megismerése és megértése»; fennakad azon, hogy ugyancsak *Mill* más helyen «a gyakorlati működésre vonatkozó szabályokat és követelményeket, nem a tudomány, hanem a művészet területéhez vagy fórumához utasítja». Igazságtalan és háládatlan az angol philosophus irányában, mint kitészik a jegyzetben közölt eredeti szövegből, melyben egyenesen, ha más szavakkal is, az mondatik, hogy az ethika *normativ* tan, és így indokoltatik: «az erkölcsismerettan (*moral knowledge*) műszó (*terme*) alá szokás befoglalni oly vizsgálódást, melynek eredményeit nem jelentő (*indicativ*), hanem parancsoló (*imperativ*) módban fejezik ki; az, a mit *kötelességismeretnek*, meg *practicus* erkölestannak

hívnak. No már a parancsoló mód mesterséget (azt) * mint a tudománytól megkülönböztetett valamit jellemez. A mi szabályokban, parancsolatokban, nem pedig tényeket illető állításokban beszél, az mesterség és az ethika tulajdonképpen az emberi természet és társaság tudományának megfelelő mesterség része. Annálfogva az ethika módszere nem lehet más, mint a mesterségé általában.» — Akárminek hívják az ethikát, a fődolog éppen ért. «szempontjából» az, hogy *normatív* legyen, és minthogy azt *St. Mill* világosan elismeri, a tudomány és mesterség nevezetek felett csak *de lana caprina*-féle vitatkozás. Midőn pedig ért. a «praxis» t «elméleti munkásság»-nak értelmezi, maga mond magának ellent, mert minden elmélet lényegesen *explicativ* s annálfogva az ethica *explicativ* és nem *normatív* tudomány!

Szintügy bánik el két más pártolója, *Sigwart* és *Wundt*, tanúságaival is. De osztozik ám velök abban a bámulatos állításban, hogy a *normatív* elvek «az akaratnak szabnak törvényt». E szerint hát ennek: «Ne lopj!» csak az az értelme volna, hogy «Ne akarj lopni!» mire az ökörlopáson ért rumun azt mondá, hogy «nem akartam uram, dá m'ó pinsz dráku (az ördög hajtott rá!)» *Schopenhauer* meg azt, hogy irányozhatjuk biz akármennyit az akaratot, de a világrendet csak az akasztófa tartja fenn, különben felfalnók egymást. Ha a methodologiai vizsgálattal megférne az elemzés, kikutatta és átlátta volna ért., hogy az «akaratot irányzó törvény» oly három szó, a mely «csodálkozik azon, hogy miképp került egymás társaságába» ** és hogy *norma*, *szabály*, *parancs*, *törvény* különböző négy fogalom; de neki, mint látszik, nem kenyerere az elemzés, sem a fogalomnevek gondos válogatása, szabatos, következetes használata, és egész bátorsággal kimondja az imént nevezett bölcselő után, hogy «az ethica nemcsak *normatív* tudomány, hanem épenséggel az eredeti *normatív* tudomány» s azt is hozzá toldja, hogy «a *normatív* tudományok typusa».

Az imént érintett «eredetiség»-et meg kell magyaráznom, mert az ügynek egy új oldalát tárja fel. — *Wundt*, a ki logikát is, ethikát is irt, amazt *normatív* tudománynak állítja, éppen úgy, mint emezt; csakhogy a tartozásnak (*Sollen*) szerinte nem az a jelentése van az egyikben a mi a másikban. A különbséget így adja elé: «Az ethiká-

* Ért. «művészet»-nek nevezi, nem gondolva meg, hogy «art» angolban úgy mint francziában, «Kunst» németben két értelemben használtatik s a *művészet* csak *aesthetikai* jelentésöket: *fine art*, *beaux-arts*, *Schöne Kunst*, tolmácsolja.

** Des mots étonnés de se trouver ensemble.

ban a tartozás indokai a rólok való elmélkedés tárgyaiban honolnak közetlenül; a logikában csak akkor keletkezik a tartozás fogalma, midőn az eljárás, melyet (a logika) a tárgyak vizsgálatakor alkalmaz, értékebecslés alá esik, tehát erkölcsi szempontból tekintetik. Tehát a norma fogalma utolsó forrása az erkölcsiség (*das Sittliche*) és az *ethika az eredeti norma tudomány*» (Wundt. Ethik. pag. 619). Tessék ott megolvasni, talán jobban megértik, mint az én gyarló fordításomból, melyet az is nehezített, hogy vagy a leíró, vagy a szedő hibát ejtett az eredeti szöveg idézetében, mit nem volt módom kiigazítani. Elég a hozzá, hogy néhány lapnyi szószaporítás után megkapjuk a végeredményt: «A logika szintoly *normativ* tudomány, mint az *ethika*».

Nem alkalmazom reá a Horatiusi «*sed nunc non erat his locus*» intést, de nem is bírok lelni egy mozzanatot is, mely a «*normativ* elvek» ügyét elébb segítné s az *ethikabeli* jelentőségöket nem hogy kimagyarázná, de csak világosítná is. Sőt az, a mi következik, visszalépés színét viseli, midőn itt veszi elé, a mit «*methodologiai* vizsgálatai»-nak mindjárt elején kell vala tárgyalnia, de még most is csaknem «*fölösleges*»-nek tart, t. i. azt a kérdést: «Első rendben mit értünk általában a *moral* név alatt?» — Meg is felel reá, lássuk mi módon?

Előbb azonban igazságot kell kiszolgáltatom a részben, hogy itt egy pár lapon át szünetel egy keveset az *eclectica chrestomathia*, a minek mondhatni legnagyobb részét a szóba vett értekezésnek, melyet olvasva alig menekülhetünk a tekintélyekre való örökös hivatkozás elől. Itt értek. legtöbbsnyire maga nevében, maga gondolkodását tolmácsolja és maga *stylusában* beszél. Mi eredménynyel? majd a végén fog eldőlni.

A tárgyalás kirekesztéssel, mondjuk *mellőzéssel* kezdődik. — «Az *ethikai* fogalmak és a megfelelő kifejezések eredetének vagy fejlődésének tüzetes vizsgálata nem tartozik jelen feladatunk keretébe,» olvasom megütközéssel, mert itt módszeri ellentétben leledzem értekezónkkal. Kétségtelen és tudvalevő igazság, melyet maga értek. is sok keringő szóval elismer, hogy minden felsőbb fogalom más alsóbbakon épül. Éppen azért hát bármely fogalom teljes ismertetésére nélkülözhetetlen eszköz, a körébe (*sphaerájába*) tartozó alapfogalmakból való «eredetének» és «fejlődésének» kimutatása. Az első mellőzést tenát nem helyeselhetem. Az «elsőt» mondom, mert nyomba jön utána a második (A kérdéses fogalom a *moral* neve alá vett jelenségek tárgyalásában): «a tudományos elmélet nem szorítkozhatik egy távol

mult» (kor) «fejletlenebb nyelvének eszközeire, hanem a magasabb fejlettségű gondolkodásnak fogalmi anyagát s a meggazdagodott nyelv eszközeit használja fel».

E szerint a fogalom tárgyalásából a történelme ki van — méltatlanul — rekesztve!

Harmadik mellőzés: «... itt nem szabatos definitio, nem metaphysikai nézetből induló értelmezés forog szóban, hanem a szellemi élet azon tényeinek felmutatása, melyeket az a név általánosabb (a gyakorlati élet általán elfogadott) értelmében jelöl». Ha a zárjel közti szavakat az iménti mellőzésben mondottakkal összevetjük, azt kell kihoznunk, hogy a mi «magasabb fejlettségű korunk»-beli munkásnak érvényesebb szava van a *moral* fogalma meghatározásában, mint a «fejletlenebb» időszakbeli Aristotelesnek. Továbbá, hogy a «munkaszüntetést» (strike) is egész terjedelmében be kell vennünk az erkölcsi fogalmak, a *normativ* elvek sorába. Még azt is jegyezzük meg, hogy a fogalom tárgyalásából a *definitiója* is ki van rekesztve és így épületesen megérkezünk a negyedik, mindeniknél bámulatosabb mellőzéshez, melylyel végre megvásároljuk a régen várt feleletet: «Nem az itt a kérdés *mit* vagy *kit* nevezünk *moralis*-nak, erkölcsösnek, erényesnek... Nem az ilyen értelemben használt abstract kifejezések, pl. erkölcsösség, *moralitás*, erényesség jelentése forog szóban, hanem» — itt jön a medve — «arról van itt szó, a *mire vonatkozólag bizonyos (erkölcsi) tulajdonságokat elismerünk vagy megtagadunk.*» (A dőlt betűvel kiemelés az enyim.)

Tekintsünk vissza: Értekező a felvetett kérdésre feleletül elsőben «a szellemi élet jelenségeit» ígérte, — melyek azok? nem tudjuk. Azután egy magasabb fejlettségű kor szülte nevet, — nem hallottuk. Továbbat, tények kimutatását, — nem láttuk. A mit végül ad, összeállítom a kérdéssel, hogy lássuk, mit kaptunk kárpótlásul: K. «Mit értünk a *moral* név alatt?» F. «Azt, a *mire vonatkozólag bizonyos erkölcsi tulajdonságokat elismerünk vagy megtagadunk.*» Lehet-e egyebet mondani rá, mint ezt: «Nesze semmi, fogd meg jól!»?

Értekező azt mondja, hogy *lehet* és a következő módon ad, mint Shakespeare szerint a költő, helyiséget és alakot a levegői semminek:*

*

... as imagination bodies forth

The forms of things unknowm, the poet's pen

Turns them to shapes, and gives to airy nothing

A local habitation and a shape (Shaksp. Midsum. V. 1)

«Mikor azt mondjuk, hogy a moral ezt vagy am azt megkívánja . . . ítélünk».

«Az erkölcs-ítélet helyeslést vagy rosszalást fejez ki . . . emberi törekvések, jellemi tulajdonságok vagy gyakorlati elvek *becsére vonatkozó határozatot* tartalmaz, és így bizonyos *követelményeknek* a teljesítését vagy nem teljesítését *méltatja*. A határozatok általában valamely követelmény vagy szabály elfogadásával, illetőleg egy *eszmény* elismerésével vannak kapcsolatban.»

«Midőn helyeslünk és rosszalunk, az emberi törekvések becsére, illetőleg egy valósítandó célra való tekintettel teszszük. Midőn pedig ilyen mértéket vagy célt ismerünk el, már *normát* fogadunk el.»

«A *moral* az erkölcsi életben sinórmértékül szolgáló, az erkölcsi ítélésben, tényleg érvényesített elvek öszlete . . . Szóval bizonyos gyakorlati elvek vagy *követelmények* rendszere.» Ezt különféle szóvaltozatokban fülünkbe rágván, végre megkapjuk az óhajtott értelmezést (mert csak az akar biz' a lenni, ha tiltakozott is ellene ért.), hogy «a moral lényegileg bizonyos *normák* rendszere». És egy néhány sorral odébb: «Az ethika, mint a moral elmélete, bizonyos *normák* elméletének és így *normatív tudománynak* tekintendő!»

Hogy ötleteknek karikában forgó ilyen sora, melynek minden íze megint csak oda kerül vissza, a honnan elindult, a fölebb állítottam *semmit valamivé* birja tenni, nem hiszem, sőt merem reményleni, hogy a k. olvasó sem. Ezt a zavart *sorítést* egy pár példa jobban illusztrálja, mint tüzetes elemzésem birná. Meg akarom mutatni, hogy a *vörös* fő- és uralkodó szín a fényspectrumban és így érvelek: «A *sárga* a *narancs* színen át a *vörösbe* megy; másfelől a *kék* a *violaszínen* át megint a *vörösbe*; aztán a *sárga* és *kék* szín vegyülete *zöldet* ad, e pedig *pót* (complémentaire) színe a *vörösnek*; tehát stb.» — A másik példával hamarabb végzünk: «a *sódarevés* ivást okoz; az ivás eloltja a *szomjuságot*; tehát a *sódar* eloltja a *szomjuságot*». Tudnék még harmadikkal is szolgálni, de parodiának elég. Csak annyit jegyzek meg, hogy a «visszalépés» kifejezést igazolja az a tény, hogy a 31. lapon szórul szóra az áll a már ismeretes kérdésre hosszasan és sok tanu vallatásával készített felelet gyanánt, a mi már a 16. lapon ki volt mondva: t. i. «az ethika *normatív tudomány*». *Normatív tudománynak normatív*, azaz ért. szerint kötelező, parancsoló állítmányokból kell állani. Ezt írónk helyesen következteti, s hogy kimutassa, hajtóvadászatot tart mind a philosophiai rendszerek, mind a theologiai moral

erdejében a nemes vad, a *normativ* elemek felverése végett. Azt is helyeslem, csak azt sajnálom, hogy a fogalmak történelmét itt is mellőzi és támogató tekintélyeit csupán magas fejlettségű korunkban keresi és leli, holott az a «távol mult, fejletlenebb kor is bőv anyagot szolgáltatott volna érvei gyámolítására». Magam is hozzájárulok bizony-ságtételemmel, a mennyiben megvallom, ethikai összeményről (*systema*) csupán csak háromról van tudomásom, hogy a «*normativ*» elem, a kötelezés és kötelezettség eszméje ki volna belőlük küszöbölve. Kevés, az igaz, annyi ellenébe, de miután az illető művektől nincs megtagadva az *ethika* név, világosan következik, hogy a «*normativ*» elvek, mint olyanok, nem lényeges alkatrészei annak a tudománynak. Lényeges ellenben a *descriptiv* és *explicativ*» elem. Az *ethika* ugyanis az emberi élet czélját, az egykori nevezet szerint a *summum bonumot* az emberi cselekvények becsértékét — ért. elismerése szerint is — keresi, kutatja, vizsgálja; az erkölesi ítélet «helyesel vagy rosszal», — ismét ért. szerint, — az erényes tett vonz, lelkesít tüzel; a gonoszság undorít, borzaszt: mindezekbe csak erőltetve, sophismával, paralogis-mussal lehet a kötelezés, a parancsolás, a kényszer eszméjét belétuk-málni. Mindnyájan felteszik ellenben a szabad *akaratot*, melytől az «átkozott köteletség» (*verfluchte Schuldigkeit*) létjogát is megtagadja mely alatt azonban nem a «*liberum arbitrium*»-ot, a Buridán *symbolicus* meséjével nevetségessé tett «szabad választás»-t értem, hanem cselekedeteink benső, első és végső *okát*, az igazán eredeti, őt okot, az okok típusát, melynek minden empiricus ok csak *projectioja*, éppen mint látásunk tárgyai az ürben szemidegeink mozgása *projectioi*. Az *ethika* műnyelve maga elutasítja a kötelezés és kötelezettség kényszer színezetét, midőn «*perfecta*» és «*imperfecta obligatior*» különböztetvén meg, a kényszerítő köteletség fogalmát a jog területére szorítja s a tulajdonképpi erkölestanban csak az utóbbit ismeri.

Legtetemesebb bökkenő az erkölesi elvek parancsoló jellemére nézve az, hogy cselekvő alanyról a tudománynak csupán csak egy szerkezetében a *theologiai zsidó, pogány vagy keresztény moralban* lehet szó. A *philosophiai legnormativabb* elvű *ethikákban* nincs sehol, a *ki* vagy a *mi* parancsolja vagy csak kötelezzen rá, hogy ezt vagy amazt *kell* cselekedni. Sem a törvény betüit, sem *Kant* «*Vernunft*»-ja vagy *Comte* «*Humanité*»-ja személytelen fogalmait parancsolóknak nem nézhetni, nem tarthatni. Ért. úgy akar segíteni ezen a nehézségen, hogy a parancsoló valakit vagy valamit «*norma agendi*»-vé módosítja

és csak irányt szabad vele az akaratnak, a mi persze, hogy egyezik a *norma* eredeti értelmével, de hajba van ám az értekezés más nyilatkozataival, melyek a «*normatív* elvek»-nek lényegesen *kötelező*, *követelő*, csaknem mindig *imperatív* alakban kifejezett jellemet tulajdonítanak. A «*norma agendi* fogalmának a *kötelezés*, *kötelezettség*, *tartozás* fogalmai — corollariumai», a mit ha úgy ért, hogy szoros és elválhatatlan kapcsolatban vannak vele, egyenesen tagadnom kell, mert az «irányszabás» fogalma számtalanszor a csupa *utasítás* eszméjével jár együtt. A válaszütra állított pózna útmutató karja nem *parancsolja* az útsznak, hogy erre vagy arra menjen, hanem csak *érteti* az irányról. Az országgyűlési képviselőt sem *kötelezi* a mandatumja hogy így vagy amúgy szavazzon, mint kötelezte korábban a megyei utasítás, sőt a pártfegyelem sem kibontakozhatatlan nyűg s ha egy s más képviselő meggyőződése, lelkiismerete sugallatára olykor leveti, tettét csak pártja kárhóztatja, holott az elfogulatlan közvélemény nem rosszalja. A párbaj igazolására is elég gyarló érü az, hogy «a becsület parancsolja!» Szószármaztatás rendén nem különben ki lehet mutatni, hogy a «*normatív*» szónak nincs parancsoló jelentése, mint ért. véli, midőn a *normatív* elveket «követelést kifejezők»-nek állítja. *Norma* eredetileg sinórmértéket, aztán szegletmérőt jelent, mind a kettő *eszköz*, az *eszköz* pedig *szolgál*, nem *parancsol*. Mindezeknél fogva sem megbizonyítva nem látom, sem meg nem engedhetem, hogy a «*moral* lényegében . . . *követelmények* rendszere, és ha a követelés szokásos kifejezése (az *imperatív* alak) történetesen elmarad, . . . eszmények rendszere, melyek *célokat* vagy (!) *feladatokat* tűznek ki . . . és így *implicite* követelményt vagy *normát* állítanak fel.» Ért. pedig itt is és egész cikkében szilárdul ragaszkodik ahoz és véget nem érő változatokban ismétli, hogy «*norma* = *követelmény*.» Érveléseai folytán újra visszatér arra az állítására, hogy a *logika* is *normatív*, azaz, szerinte, *követelő* és *parancsoló* tudomány és ezúttal az *aesthetikát* is belévonja a párhúzámba. Amarra már megtettem a jegyzésemet s az utóbbira nézve hasonlóképp tiltakozom. Apollót, mint Parnassus őrét, tisztelem, de valamint Kisfaludy S. «a rokkát pörgető Herculest nevette» s «a fegyvert zörgető Minervát nem szerette», én sem óhajtom s méltóságán alul valónak tartom, hogy Apolló iskola-, akár munkamesternek (*Werkmeister*) álljon. Az *aesthetika* *retrospectív* és *elméleti*, vagy hogy ért. szavával éljek: «*descriptív* és *explicatív*» tudomány és ne akarja *reá* *parancsolni* a költőre, hogy miképp írjon *epost*, *regényt* vagy *tragoédiát*,

se a képiróra, hogy miképp fessen, a szobrászra, hogy miképp faragjon, a zenészre, hogy miképp componáljon. Jól tudom én, hogy mindezeket széltiben megkisértették és kisértik, de tudom azt is, hogy eredményei több hasonlók közt a szépirodalomban az irány(*Tendenz*)-regény, a naturalismus, decadentismus, impressionismus; a képzőművészetben az «academicus» jelzőszónak csaknem gúnynévvé aljasodása; a zenészetben a Wagnerismus.

Visszatérve főtárgyunkhoz, a *normativ* elvek «ethikai jelentőségéhez», azt a meggyőződésemet kell általában nyilvánítanom, hogy a ki abban a tudományban a kötelezés, parancsolás, kényszer eszméjét emeli vezér elüvé, tudtán kívül ezeket műveli: az erkölccsant az akarát, az önkéntesség magasztos eszményvilágából a föld sarába lehúzza; az erényhóst rabszolgává, az erkölcsi érdek ösztönözte munkást robotoló jobbágygyá, a honszeretettől, nemes dicsvágytól lelkesített hadserget Xerxes ostorhajtotta népcsordájává akarja tenni, a szabad állami polgárt zsarnok-iga alá téríteni igyekezik.

És miután, a mint hiszem értekező nézetei s a magaméi közti különbséget, illetőleg ellentétet meglehetősen kitisztáztam, felhatalmazhatom, sőt kérem is a k. olvasót, hogy válaszsza a jobbakat közölök.

Brassai Sámuel.

Dante, mint politika író. Irta s a m. tud. akadémiában felolvasta Domanovszki Endre, ten. tag. Budapest 1888.

Domanovszkyt, a jó nevű bölesészettörténeti író tanulmányai oda vezették, hogy előszeretettel foglalkozzék a renaissance korszakot megelőző nagy írókkal. Egy ily tanulmánynak eredménye az a felolvasás, melyet a fönti czimben megneveztünk, mely Dante felfogását állítja elének, miként gondolkodott a divina comedia nagy költője az állami hatalom függetlenségéről, szemben az egyházi hatalommal.

Domanovszky «Dantes Allighieri de monarchia libri III codicum manuscriptorum ope emendati per C. Vitto, Vindobonae 1874» című művet tűzte fejtegetései tárgyává, melynek, szerinte, az a magva, hogy «a világi uralkodó hatalma független a pápai hatalomtól.» E fejtegetéseknek tudnivaló megvan korszzerűségök s épen az emeli ki Domanovszky értekezésének jelentőségét.
